

MIROSLAV MICHELA–LÁSZLÓ VÖRÖS A KOL.

**Rozpad Uhorska a trianonská mierová zmluva.
K politikám pamäti na Slovensku a v Maďarsku
[Magyarország felbomlása és a trianoni békeszerződés.
Emlékezetpolitikák Szlovákiában és Magyarországon]**

Bratislava, Historický ústav SAV, 2013. 336 p.

A Szlovák Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetében Magyarország felbomlása és a trianoni békeszerződés címmel több szempontból is érdekes, új szemléletű munka látott napvilágot a trianoni kérdéskörrel, mégpedig könyv alakban és digitális formában egyaránt.¹ A Szlovák–Magyar Történész Vegyesbizottság 2010. évi érsekújvári ülészakán elhangzott előadások megszerkesztett változataira épülő, szlovák nyelven megjelenő kollektív monográfia nem a hagyományos politikatörténeti szempontok alapján készült, hanem elsősorban a történeti magyar állam felbomlásának, a trianoni békeszerződésnek a magyar és a szlovák kollektív emlékezetében rögzült reprezentációival foglalkozik. Az öt fejezetre osztott, monografikus igényű feldolgozásban a magyar és a szlovák történelmi gondolkodás sajátosságaitól, a történelem és politikum, illetve a történelem és az oktatás viszonyán keresztül a „közemlékezet ritualizációs gyakorlatáig”, illetve az 1918–1920. évi államjogi átalakulás „kulturális traumaként” való bemutatásig terjed a fő elemzési szempontok sora. Az is újdonságnak számít, hogy a folyóiratokban, főként a tavaly megszűnt tatabányai *Limes* című folyóiratban megjelent magyar–szlovák Trianon-blokkok mellett ez az első olyan könyv, amely szlovák és magyar történészek elemzései alapján próbál képet adni a trianoni kérdéskör felsorolt szempontjairól. Bár a rendszerváltás után igen sok tanulmány, monográfia jelent meg mindkét országban erről a témáról – a kérdés súlyánál fogva – a közös birodalmi és történeti államkeretek felbomlásával összefüggő tudati, mentális folyamatok vizsgálata minden bizonnyal még jó ideig fontos feladatnak számít a magyar és a szlovák történetírásban.

A 20. századi magyar történelem ezen igen sokféleképpen értelmezett eseményének szakszerű, elfogulatlan vizsgálatában nagyon fontos a belső (magyar) és a külső (nem magyar) megközelítések ütköztetése, mert így is közelebb juthatunk azoknak a sztereotípiáknak, mítoszoknak és felelősségelhárító magyará-

¹ A munka digitális formában a következő internetes címen érhető el: <http://forumhistoriae.sk/documents/10180/286159/trianon.pdf>

zatoknak a kiküszöböléséhez, amelyek a köztörténetből gyakran a szaktörténetírásba is beszivárognak. Bár a nemzetközponti és alapvetően politikatörténetre koncentrázó interpretációk még mindig meghatározó súllyal vannak jelen a témakör feldolgozásában, mára már mindkét történetírásban egyre erőteljesebb az önreflexív megközelítésmód (A kritikus szemléletmód képviselői közé tartoznak a témában magyar oldalról Romsics Ignác, Ablonczy Balázs, Zeidler Miklós; szlovák oldalról pedig többek között Vörös László és Miroslav Michela képviselik a kritikai irányzatot.) A tárgyalt kötet célja is az, hogy a kritikai és a narratológiai szemléletmódot erősítse. Erre már a könyv előszavának szerzői, Miroslav Michela és Vörös László is felhívják a figyelmet. A kötet összeállításakor olyan kérdések kerültek előtérbe, hogy e téma kapcsán vajon létezik-e „kizárólagos történeti igazság” és az vajon leírható-e azonos módon a két történetírásból? Emellett a szerkesztők arra is rámutatnak, hogy komoly eltérések vannak a két nemzeti történetírás historiográfiai tradíciójában a Trianon-témakör kapcsán (11), és hogy a problémakör jóval komplexebb, mint ahogy azt néha az aktuálpolitika, illetve a nemzeti érzelmek befolyása alatt álló történészek állítják, akik az egyetlen kizárólagos nemzeti történelmi interpretációban hisznek. A szerkesztők szerint rendkívül fontos a forrásfeldolgozás komplexitása, az objektivitás hangsúlyozása és a több szempontú megközelítésmód. Emellett felhívják a figyelmet a terminológiai és a kronológiai eltérésekre is. Ezek mind olyan szempontok, amelyeket a kritikai történetírásnak figyelembe kell vennie, szemben a nemzeti történetírással, amelynek képviselői szerint a múltnak mindössze egyetlen helyes leírása és értelmezése létezik: a nemzeti érdekeket előtérbe helyező, egyetlen, igazmondó történelem (11). A szerkesztők a közös igazság helyett a közös módszertani kiindulópontok keresésére, az azonos eredmények helyett pedig a közös értelmezési stratégiák kialakítására törekedtek (13). A tanulmányok nem a nagypolitika eseményeit tárgyalják, hanem a trianoni komplexumnak az elmúlt kilencven évben a társadalmi élet különböző szinterein kifejtett hatásáról szóló történeteket beszélnek el (13).

Összesen tizenöt tanulmány jelent meg a kötetben. Az első fejezet címe *Történeti gondolkodás*. Ez a rész, amelyben Vörös László és Etienne Boisserie írásai találhatóak, elsősorban a professzionális történetírás műfajához kapcsolódik. Előbbi szerző az 1918–1919-es évek magyar és szlovák historiográfiájának értékelő elemzését végzi el a kötet első tanulmányában. A két történetírás vonatkozó eredményeit nemcsak leírja, hanem azokat összehasonlítva elemzi is. Emellett számos olyan véleménykülönbségre és értékelési eltérésre hívja fel a figyelmet, amely a két fél között folyamatosan jelen van. Az egyik ilyen alapvető különbség, hogy a szlovák historiográfián belül Trianon egy szűken értelmezett fogalom, szemben a magyar felfogás extenzív Trianon-képével. A szlovák történetírás

szerint Trianon mindössze szimbolikus kodifikációja annak a már meglévő állapotnak, amely az 1918-ban aláírt turócszentmártoni deklarációhoz, ezzel együtt pedig Csehszlovákia kikiáltásához kapcsolódik (24). Tény, hogy a szlovák köztörténetben nem Trianon, hanem a csehszlovák államalapítás jelenti a tárgyalt eseménysor központi motívumát, ugyanakkor nem feledkezhetünk meg olyan szlovák Trianon-monográfiákról, mint például Medvecký, Houdek vagy Hronský könyvei. A kötet következő írása, Etienne Boisserie tanulmánya az 1918-as turócszentmártoni deklaráció témáját járja körül. A szlovák nemzeti deklaráció értelmezéseinek történeti áttekintése után arra keresi a szerző a választ, miért csak a közelmúltban sikerült szakítani a cseh–szlovák állam jellegének szlovák nemzeti szempontú megközelítésével és az elmaradt autonómia körül kialakult meddő vitával. A fő cél azonban annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy miként sikerült a turócszentmártoni döntést a szlovák nemzeti történeti narratíva izoláltságából kiszabadítani (66).

A munka *Trianon, mint politikum* című fejezetét öt tanulmány alkotja. Ezek, bár politikai szempontból közelítenek a kérdéshez, mégsem klasszikus politikatörténeti leírások. Romsics Ignác írása *Trianon és a magyar politikai gondolkodás* címmel három időszakon át vizsgálja a Trianon-értelmezések alakulását a 20. századi magyar politikai gondolkodásban. Az első időszakot a Horthy-korszak jelenti, a második szakaszt az 1945–47 közötti koalíciós évek, az utolsó időegységet pedig a Kádár-korszak adja, de a tanulmány kitér a rendszerváltás utáni időkre is. Romsics Ignác elemzése világos képet ad arról, hogy az egyes időszakok politikai gondolkodása milyen meghatározó befolyással bírt a történetírók szemléletére, a történeti magyar állam felbomlásához vezető folyamatok, illetve a békeszerződés következményeinek megítélésére. Štefan Šutaj szlovák történész *Trianon a szlovákiai történeti emlékezetben* címmel közölt tanulmánya a történeti emlékezet jelentőségére irányítja az olvasó figyelmét. Az egész kérdéskört összekapcsolja az etnikai identitás kérdésével, s ennek kapcsán szociológiai kutatások eredményeit mutatja be részletesen. Eszerint a történeti emlékezetet, valamint a történelem értelmezésének és az események megítélésének módját erősen befolyásolja az egyén etnikai önbesorolása, identitása valamint az etnicitás megélésének intenzitása (104). Simon Attila „*Ebben a köztársaságban a magyar nép nemzetté lett...*” címet viselő tanulmánya a két világháború közti kisebbségtörténet témakörén belül vizsgálódik. Munkája a két világháború közti (cseh) szlovákiai magyarság Trianonhoz fűződő viszonyának sajátos kormánypárti vonulatát mutatja be, és a szlovákiai magyar politikai elit teljes skálája helyett az aktivista irányzattal foglalkozik. Szemlélteti azt a kettősséget, amelyet az aktivista politika képviselt Trianon kérdéskörében, valamint arra is rámutat, hogy ebben milyen módon befolyásolta a csehszlovák kormány hivatalos álláspontja.

A munka fontos érdeme, hogy betekintést nyújt a két világháború közti csehszlovákiai magyar politikai élet sokszínűségébe.

Roman Holec Trianon-émlékezetének kérdését rendhagyó szempontok szerint tárgyalja. Munkájában a Trianon-diskurzust a korabeli szlovák szépirodalmon belül vizsgálja, és az irodalmi forrásoknak a történeti emlékezet formálásában, illetve a történelmi események értelmezésének kanonizálásban betöltött szerepét hangsúlyozza (131). A tanulmány célja nemcsak a Trianon-problémakör két világháború közti szlovák „fikciós irodalmon” belüli megjelenítése, hanem a szépirodalomnak, mint legitim történeti forrásnak a rehabilitálása (150).

A kötet második fejezetének utolsó tanulmányát Peter Macho írta, munkájának címe: *Apponyi és Trianon a szlovák autonomista sajtó lapjain a huszadik század húszas éveinek első felében*. Macho rámutat, hogy Apponyi Albert képe a korabeli szlovák sajtóban nem kapcsolódik össze 1920. június 4-ével, annál inkább a válás- és közoktatásügyi minisztersége idején hozott, 1907. évi népoktatási törvényekkel (157).

A kötet következő fő egységének címe: *Oktatás, tankönyv és történelemdidaktika*. Az itt olvasható három tanulmány az oktatási rendszer megújításával, a történelemtankönyvek modernizációjával, a történelemdidaktika kihívásaival foglalkozik. Jakab György a magyarországi történelemoktatás anomikus viszonyairól értekezik, és elsősorban Magyarország oktatási rendszerének korszerűtlenségére hívja fel a figyelmet. A munkaerőpiac elvárásai mellett a demokrácia és oktatási rendszer összefüggéseire, az iskola nevelési funkciójának változásaira, valamint a globalizáció hatásaira is kitér. Viliam Kratochvíl szintén a történelemoktatás modernizációja mellett érvel *Multiperspektivitás és annak funkciója a történelemoktatásban* címmel közreadott tanulmányában. Munkáját egy Jérôme Brunertől vett idézettel vezeti fel, miszerint a történelemoktatás célja, hogy a diákoknak segítsen a jelenségek értelmezésében, és a tanulás ne csupán azok megjegyzésére irányuljon (179).² A didaktikai fejezet harmadik tanulmányának szerzője Vajda Barnabás. A munka a csehszlovákiai történelemtankönyvek Trianon-képét vizsgálja 1918-tól napjainkig (185). A szerző a történelemtanárok és a történészek figyelmét is felhívja a modern történelemoktatás jelentőségére, amelynek hatásai már a trianoni kérdéskör kapcsán is észlelhetőek. Emellett azonban azt is megjegyzi, hogy a nemzetközppontú szemléletmód még mindig sok szlovákiai tankönyvben uralkodó irányvonal (200).

A kötetnek *A nyilvános emlékezet ritualizációja* című fejezetében négy tanulmány található. Zeidler Miklós a két világháború közti magyarországi irredenta kultusz nyilvános megjelenítéséről ír, revíziós ideológiai kulcsszavakat és topo-

² Erről bővebben lásd Bruner, Jérôme: *The Culture of Education*. Cambridge, 1996. 58.

szokat elemezve. Az irredentizmust a szerző a trianoni sokk által traumatizált társadalom terápiájaként értelmezi, amely egyfajta „gyógyírként szolgálhatott a fájdalomra” (232). Ablonczy Balázs tanulmánya a két világháború közti Magyarország „menekült egyesületeinek” alig kutatott történeti emlékezetét vizsgálja (234). A szerző öt példán keresztül mutatja be a menekült egyesületek működését, majd gondolatait Jan Assmann kulturális emlékezetéről kialakított koncepciójával kapcsolja össze.³ Demmel József és Miroslav Michela közös munkája, a komáromi születésű Tuba János emlékművével, az emlékműnek a szlovákiai magyar közösség emlékezetén belül elfoglalt helyével foglalkozik. Tuba sírkövének történetén keresztül elemzi a Monarchia felbomlásának kérdését a kisebbségi magyar diskurzusban (245). A kötet *Magyarország felbomlása és Trianon, mint kulturális trauma* című zárófejezetében Kovács Éva *Trianon traumatikus emlékezetéről* szóló tanulmányában Trianont a 20. századi magyar történelem traumatikus eseményeként teszi kritikai elemzés tárgyává, szerinte ugyanis Trianon kulturális traumává vált. Dagmar Kusá és Miroslav Michela azt vizsgálja, hogy a magyarországi és a szlovákiai emlékezetpolitikai gyakorlatban megnyilvánuló kulturális trauma és annak reprezentációja milyen szerepet játszik az etnikai konfliktusokban.

A tanulmánykötet komoly szemléleti és módszertani újítást képvisel. A tanulmányok a trianoni emlékezet különböző rétegeit vizsgálva szakítanak a hagyományos nézőpontokkal. A politika- és diplomáciatörténet egyeduralkodó helyett olyan társadalom- és művelődéstörténeti kérdéseket tárgyalnak, amelyek vizsgálata elengedhetetlen a témakör kapcsán. Emellett felhívják a figyelmet a nemzeti kizárólagosságot és a módszertani nacionalizmusokat leváltó több szempontú szemléletmód fontosságára, valamint a Trianon-jelenség komplexitására. Bár a szerzők az egyes tanulmányokban különböző témákat dolgoztak fel, mindegyik munka a jelenség kritikus vizsgálatára, a leegyszerűsítő magyarázatok helyett pedig a mélyebb okok megismerésére törekszik. Ezzel is elősegítve azt, hogy Trianon kérdése a szlovák és a magyar történetírásban ne konfliktusok forrása legyen, hanem kiindulópontot képezzen a két fél közös történelmének felfedezéséhez és feldolgozásához.

Bajcsi Ildikó

³ Ezzel kapcsolatban lásd Assman, Jan. *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Budapest, 2004.